

EKONOMIŚCI DLA ROZWOJU

NAUKI EKONOMICZNE I WYZWANIA WSPÓŁCZESNOŚCI

Fundamentalne problemy
w teorii i praktyce

Polskie Towarzystwo Ekonomiczne

X KONGRES
EKONOMICZNY
POLSKICH

Redakcja naukowa
Bogusław Fiedor
Marian Gorynia
Elżbieta Mączyńska

Seria wydawnicza
EKONOMIŚCI DLA ROZWOJU

NAUKI EKONOMICZNE I WYZWANIA WSPÓŁCZESNOŚCI

**FUNDAMENTALNE PROBLEMY
W TEORII I PRAKTYCE**

Redakcja naukowa
Bogusław Fiedor
Marian Gorynia
Elżbieta Mączyńska

Polskie Towarzystwo Ekonomiczne
Warszawa 2020

Recenzenci:

prof. dr hab. Robert Ciborowski
prof. dr hab. Maciej Żukowski

Redakcja naukowa:

prof. dr hab. Bogusław Fiedor
prof. dr hab. Marian Gorynia
prof. dr hab. Elżbieta Mączyńska

Redakcja językowa i opracowanie indeksów:
Danuta Jastrzębska

Monografia została wydana przy finansowym wsparciu
Fundacji PGNiG im. Ignacego Łukasiewicza

© Copyright by Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Warszawa 2020

ISBN 978-83-65269-29-4

Wydawca:

Polskie Towarzystwo Ekonomiczne
ul. Nowy Świat 49, 00-042 Warszawa
tel. 22 551-54-01, fax 22 551-54-44
<http://www.pte.pl>, e-mail: zk@pte.pl
www.ksiazkiekonomiczne.pl

Skład i łamanie, projekt okładki:
Studio Komputerowe GEMMA

Druk i oprawa:
Drukarnia DSS

Wydanie I

Wstęp

Zawarte w tej monografii rozdziały dotyczą fundamentalnych wyzwań z zakresu teorii ekonomii, w powiązaniu z praktycznym wymiarem problematyki społeczno-gospodarczej. Eksponowana jest symbioza zagadnień teoretycznych rozpatrywanych we wzajemnych związkach z problemami praktyki życia gospodarczego. Znajduje to odzwierciedlenie w strukturze monografii. Składa się ona z trzech następujących części:

- Część I: Nauki ekonomiczne i ich filozoficzne fundamenty.
- Część II: Ekonomia i modele kapitalizmu.
- Część III: Polska transformacja. Aspekty ekonomiczne, społeczne i prawne.

Część I monografii ma w przeważającej mierze charakter teoretyczny i dotyczy stanu oraz kierunków zmian teorii ekonomii, ze szczególnym uwzględnieniem jej powiązań z etyką, a zwłaszcza systemem wartości. Przedstawiona została krytyczna analiza zjawiska redukcjonizmu w teorii ekonomii, przejawiającego się przede wszystkim w marginalizowaniu w jej przedmiocie kwestii społecznych i aksjologicznych. Analizy te tworzą podstawę zawartych w części III charakterystyk modeli kapitalizmu i ich ewolucji. Porównawcza analiza modeli kapitalizmu stanowi z kolei teoretyczno-empiryczne tło dla interdyscyplinarnych, w tym ekonomicznych, socjologicznych, ekologicznych i prawnych, charakterystyk procesów transformacji ustrojowej w Polsce oraz czynników determinujących przyszłe kierunki przemian społeczno-gospodarczych.

Część I monografii otwiera rozdział Bogusława Fiedora i Mariana Goryni, będący próbą identyfikacji silnych i słabych stron współczesnych nauk ekonomicznych. Autorzy dokonują przede wszystkim przeglądu występujących zarówno w literaturze przedmiotu, jak i w praktyce funkcjonowania instytucji międzynarodowych (m.in. OECD) oraz w regulacjach prawnych (w tym zwłaszcza w Polsce) sposobów rozumienia nauk ekonomicznych i ich klasyfikacji. Następnie podejmują własną próbę określenia tożsamości i wspólnego rdzenia tych nauk, wiążąc go z różnymi aspektami kategorii efektywności, wyjaśniając również, czym podejście ekonomiczne do efektywności różni się od podejścia właściwego prakseologii oraz

naukom przyrodniczym i technicznym. Na tym tle wskazują na słabe i mocne strony współczesnych nauk ekonomicznych, podkreślając, że często są one współzależne, a ponadto, że nie zawsze można je zidentyfikować (zgodnie z regułami analizy SWOT – *Strengths* – silne strony, *Weaknesses* – słabe strony, *Opportunities* – szanse, okazje i *Threats* – zagrożenia) na podstawie analizy „wnętrza” tych nauk.

Grzegorz W. Kołodko rozpoczyna swoje rozważania od krytyki neoliberalizmu, dowodząc, że z jednej strony prowadzi on do ogólnego kryzysu kapitalizmu, z drugiej zaś generuje wzrost protekcjonizmu, populizmu i nowego nacjonalizmu. Ponieważ nie jest to remedium na ten kryzys, zwłaszcza w warunkach globalizacji, rewolucji naukowo-technicznej, zmian naturalnego środowiska i starzenia się ludności, potrzebny jest nowy paradygmat ekonomii. Jego propozycja to nowy pragmatyzm, nieortodoksyjny, interdyscyplinarny zarys ekonomii i polityki gospodarczej ukierunkowanej na potrójnie zrównoważony rozwój – gospodarczo, społecznie i ekologicznie, ekonomii której metoda badawcza musi być kompleksowa, multidyscyplinarna, kontekstualna i komparatywna.

Jerzy Hausner dowodzi, że stare „imaginarium”, czyli ramy tworzone przez dominujące teorie i modele ekonomiczne, przestaje wypełniać swoje funkcje w warunkach, gdy rynek jest zdominowany przez organizacje gospodarcze potężniejsze niż niektóre narodowe państwa. Dlatego potrzebujemy nowego ekonomicznego imaginarium, żeby poprzez politykę publiczną oddziaływać na gospodarowanie – po to, aby zapobiegać występowaniu stanów niestabilnej nierównowagi. Takie imaginarium może się wyłonić tylko jako efekt aksjonormatywnego dyskursu toczącego w określonej społecznej czasoprzestrzeni. Dyskurs ten musi dotyczyć reinterpretacji podstawowych kategorii nauk ekonomicznych oraz pokrewnych nauk społecznych, w tym takich jak wartość, pieniądz, własność, produktywność, efektywność czy rozwój.

Osią rozważań Łukasza Hardta jest krytyka klasycznego utylitaryzmu jako behawioralnego i etycznego elementu paradygmatu ekonomii neoklasycznej, z perspektywy etyki cnót. Autor stara się w rozdziale odpowiedzieć na pytanie, czy konflikt pomiędzy utylitaryzmem a etyką cnót jest nieunikniony (M. Sandel), czy może ma on charakter jedynie pozorny i rynek (wbrew pozorom) cnotliwe działania premiuje (Bruni/Sugden). Ważnym punktem analizy Łukasza Hardta jest też refleksja nad właściwym rozumieniem tych dwóch systemów etycznych, a w tym analiza, na ile ekonomiści traktują te systemy jedynie jako „nierealistyczne założenia modeli”, a na ile twierdzą, że świat międzyludzkich interakcji jest w rzeczywistości przez nie poprawnie opisywany.

Rozdział autorstwa Jerzego Wilkina, *Znaczenie uniwersytetów w epoce post-prawdy*, dotyka fundamentalnych problemów filozofii nauki, jakimi są kryteria rozwoju i postępu w nauce, a w tym kategoria prawdy. W rozdziale, mającym głównie charakter eseju, niewolnym od emocjonalnych ocen Autora, identyfikuje się najpierw zjawisko postprawdy jako negację czy antytezę w stosunku do oświeceniowo

rozumianej kategorii prawdy tak w nauce, jak i w życiu społecznym, a następnie analizuje się zagrożenia, jakie ekspansja tego zjawiska oznacza dla uniwersytetów, a więc instytucji, dla których dbanie o prawdę i jej krzewienie jest podstawową misją i zadaniem. Jest też więc rozdział J. Wilkina ważnym przyczynkiem do socjologii nauki i wiedzy w dobie postmodernizmu, gdyż z tym właśnie megatrendem współczesnej kultury łączy się głównie postprawda jako tytułowa kategoria rozdziału. Punktem odniesienia rozważań Autora na temat postprawdy i zagrożeń, jakie ona niesie, jest przy tym zwięzła analiza potęgi, misji i trwałości uniwersytetu jako fundamentalnej instytucji kulturowej cywilizacji europejskiej (zachodniej). W rozdziale podkreśla się, że postprawda oznacza przyzwolenie na proliferację i tolerowanie kłamstwa zarówno w życiu społecznym, politycznym, jak i w nauce, a więc na uniwersytetach. Zwraca się również uwagę na zagrożenie, jakie dla oświeceniowo rozumianej kategorii prawdy oznacza dominujący w świecie, upowszechniający się też w Polsce, system oceny uczelni i indywidualnego rozwoju naukowego promujący głównie „produkcję informacji”, a także na Internet jako potencjalny system promocji postprawdy.

Część II monografii, dotycząca głównie kwestii poszukiwania optymalnych modeli kapitalizmu, otwiera historyczno-teoretyczny szkic Jerzego Osiatyńskiego nt. studiów Michała Kaleckiego nad dynamiką i cyklicznym rozwojem gospodarki kapitalistycznej. Dzisiejsza rzeczywistość dowodzi, że myśli i dzieło oraz przestrogi Kaleckiego okazują się być bardzo przystające do współczesnych przemian kapitalizmu. Analizy potwierdzają zarazem, że mogłyby być one także użyteczne w przeciwdziałaniu rozmaitym dysfunkcjom, zakłóceniom i nieprawidłowościom w kapitalistycznym modelu gospodarki i społeczeństwa. Potwierdzają to rozwijane dzisiaj przede wszystkim na gruncie współczesnej ekonomii postkeynesowskiej liczne analizy teoretyczne i ich empiryczne odniesienia. W części wstępnej Autor pokazuje aksjologię studiów Kaleckiego nad rozwiniętą gospodarką kapitalistyczną, jak i gospodarką centralnie planowaną oraz gospodarką krajów Trzeciego Świata. Następnie przedstawia model cyklu i dynamiki tej gospodarki w ujęciu Kaleckiego oraz jego teorię efektywnego popytu. Wyjaśnia też, że teoria ta stała się podstawą teorii pełnego zatrudnienia i wynikających z niej rekomendacji dla polityki gospodarczej. Jest to treścią części drugiej tego szkicu. W części trzeciej omawiane są podstawowe różnice między gospodarką kapitalistyczną, jaką była ona w latach kryzysu 1929–1933 aż do mniej więcej połowy lat 70. ubiegłego stulecia, a gospodarką współczesnego, globalnego kapitalizmu finansowego. Na tym tle Jerzy Osiatyński zastanawia się nad wartością teorii Kaleckiego z punktu widzenia możliwości odpowiedzi przez nią na wyzwania współczesnego kapitalizmu finansowego.

Ryszard Rapacki i Adam Czerniak przedstawiają wybrane wyniki przeprowadzonych przez siebie w latach 2015–2019 badań empirycznych na temat istoty i najważniejszych cech kapitalizmu wyłaniającego się w Polsce i 10 innych krajach

Europy Środkowo-Wschodniej (krajach członkowskich EU). Punktem odniesienia są modele rozwiniętego kapitalizmu współistniejące w krajach Europy Zachodniej. Autorzy dowodzą, że w Polsce, podobnie jak w większości krajów EŚW, powstał nowy, odmienny niż w Europie Zachodniej model kapitalizmu. Charakteryzuje się on daleko idącą niespójnością i niejednoznacznością instytucjonalną, która uzasadnia propozycję terminologiczną określania go nazwą kapitalizmu patchworkowego. Niespójność ta ma wiele wymiarów i jest powodowana współwystępowaniem elementów konstrukcyjnych przejętych z kilku różnych porządków instytucjonalnych w Europie Zachodniej.

Elżbieta Mączyńska i Piotr Pysz podejmują próbę odpowiedzi na pytanie, czy i w jakich warunkach koncepcja społecznej gospodarki rynkowej może stanowić remedium na erozję kapitalizmu. Prezentując w części wstępnej tę koncepcję ładu społeczno-gospodarczego, zwracają uwagę zarówno na jego teoretyczną proveniencję – niemiecka szkoła historyczna i ordoliberalizm – jak i prawno-instytucjonalną implementację w Republice Federalnej Niemiec po II wojnie światowej. Konkludują, że wobec coraz bardziej złożonej i dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości społeczno-gospodarczej współczesnego kapitalizmu, wyjściowe pytanie musi mieć w pewnej mierze charakter otwarty.

Maciej Bałtowski dowodzi, że zjawisko kapitalizmu państwowego związane jest z jednej strony z rosnącą rolą państwa i upolitycznieniem gospodarki, a z drugiej z zawodnością czy nieadekwatnością tradycyjnego modelu liberalnego kapitalizmu we współczesnej, zmieniającej się szybko rzeczywistości społeczno-gospodarczej. Przedstawia obecny stan badań nad kapitalizmem państwowym, a także negatywne czy patologiczne – np. zjawisko politycznej pogoni za rentą, klientelizm, „kolesiostwo” czy oligarchizacja gospodarki – konsekwencje takiego systemu, zarówno ekonomiczne, jak i społeczne oraz polityczne, w tym zwłaszcza w odniesieniu do przejawów kapitalizmu państwowego w krajach postsocjalistycznych.

Mirosław Bochenek w swym teoretyczno-historycznym eseju stara się przedstawić powstałe w wieku XX i XXI koncepcje, które – jego zdaniem – mogą stanowić odpowiedź na odwieczny w ekonomii spór o rolę państwa i rynku jako systemów regulacji gospodarczej. Koncepcje, które dowodzą, że spór między zwolennikami leseferyzmu i interwencjonizmu jest w znacznym zakresie jałowy, bowiem istnieją duże możliwości współdziałania państwa i rynku, przynoszące korzyści całej gospodarce i społeczeństwu.

Część III monografii obejmuje wieloaspektowe, interdyscyplinarne analizy polskiej transformacji. Analizy na ten temat otwiera rozdział autorstwa Urszuli Żuławskiej, dotyczący specyfiki polskiej transformacji ustrojowej, co przedstawiane jest w kontekście podstawowych determinant przemian, w tym zwłaszcza tzw. ścieżki zależności, czyli w kontekście teoretycznej koncepcji *path dependence*. Autorka skupia się przede wszystkim na sferze finansów publicznych. Wykazuje, że

dotychczasowe analizy koncentrują się raczej na zagadnieniu bieżącego nacisku grup interesów na politykę finansów publicznych. W rozdziale tym nacisk położony jest na takie ograniczenia w sferze finansów publicznych, które wywołane są decyzjami sprzed kilku do kilkudziesięciu lat, co oznacza właśnie tytułową zależność od ścieżki (*path dependence*). W wypadku Polski po roku 1989 chodzi o rozwiązania, które stworzyły i stwarzają sieci interesów. W przypadku polskiej transformacji tego typu podejście wydaje się być uzasadnione w odniesieniu do zarówno strony przychodowej sfery finansów publicznych (formowania i ewolucji systemu podatkowego), jak i wydatkowej, czyli możliwości ich elastycznego kształtowania w celu realizowania aktualnej strategii rozwojowej.

Andrzej Sławiński kreśli obraz polskiej transformacji z perspektywy – przede wszystkim, ale niewyłącznie – polityki monetarnej i aktywności polskiego banku centralnego. Po wskazaniu podstawowych źródeł sukcesu polskiej transformacji gospodarczej, w tym jej początku w postaci planu stabilizacyjnego Balcerowicza, analizuje nie tylko politykę monetarną NBP, ale również powstanie i rozwój polityki makroostrożnościowej, która w znacznym stopniu – jak dowodzi – ochroniła polski sektor bankowy przed wielkimi stratami po wybuchu kryzysu finansowego roku 2008. W końcowej części rozdziału Sławiński podkreśla, że w tej chwili fundamentalne znaczenie dla pomyślnego rozwoju polskiej gospodarki ma wzrost jej strukturalnej konkurencyjności, oraz że szczególną rolę w tym zakresie ma do odegrania państwo jako stymulator wzrostu innowacyjności polskiej gospodarki.

Henryk Domański poświęca rozdział swojego autorstwa bardzo ważnemu, także w wymiarze ekonomicznym, problemowi stratyfikacji społecznej. Wskazuje najważniejsze wskaźniki otwartości struktury społecznej – wzory ruchliwości międzypokoleniowej czy wzory zawierania małżeństw – oraz omawia wpływ zasad rekrutacji do pozycji zawodowych i zasad wynagradzania na kształt stratyfikacji społecznej. Opierając się na danych z badań przeglądowych prowadzonych w latach 1982–2019, próbuje dowieść, że nic nie wskazuje na zanikanie w Polsce stratyfikacji klasowej. Jest ona trwałym wyznacznikiem nierówności społecznych, chociaż towarzyszy temu wyłanianie się nowych mechanizmów, związanych z różnorodnością i indywidualizacją wzorów konsumpcji, stylu życia i ewolucją systemu demokratycznego.

Wielowarstwowy rozdział autorstwa Ewy Łętowskiej jest rozwinięciem kilku tez, które mają fundamentalne znaczenie nie tylko z punktu widzenia teorii prawa (i państwa), jego tworzenia i stosowania, ale również prawno-instytucjonalnych podstaw gospodarki, obrotu gospodarczego czy kontraktowania i wykonywania umów handlowych. Jak stwierdza Autorka, tytuł rozdziału jest metaforą: treść normy prawnej *versus* regulowana przez nią rzeczywistość, normatywna a realna warstwa prawa. Odwołując się do przykładów, Ewa Łętowska podkreśla też, że występująca w tym zakresie rozbieżność może osiągać rozmiar patologiczny. Chodzi o zjawisko konstytucyjnego *Doppelstaat*, będącego następstwem kryzysów konstytucyjnych

i świadomego wykorzystania nieprzystawalności prawa do rzeczywistości. Pisze też o zagrożeniach lobbyizmu dla praktyki tworzenia prawa, a także w tym kontekście o konflikcie interesów na styku nauki z polityką i biznesem.

Specjalny charakter ma zamieszczany na końcu monografii rozdział dotyczący dorobku transformacji ustrojowej w Polsce, przedstawianej z perspektywy jednego z głównych kreatorów koncepcji tej transformacji, tj. Jeffreya Sachsa. Uznaliśmy, że ta przedstawiona na X Kongresie wypowiedź Jeffreya rzuca dodatkowe światło na obraz transformacji, mimo że tekst Jeffreya Sachsa, w odróżnieniu od wszystkich wyżej przedstawionych rozdziałów, nie ma charakteru naukowego. Jest bardzo subiektywnym spojrzeniem na ustrojowe przemiany w Polsce. Tekst ten charakteryzuje przewaga bardzo pozytywnych ocen polskiej transformacji. Nie są to jednak oceny w pełni spójne z wynikami krytycznych analiz przedstawionych przez innych Autorów monografii, wskazujących m.in. na szereg negatywnych zjawisk w polskiej rzeczywistości społeczno-gospodarczej. Tego typu różnice i brak spójności w ocenach polskiej transformacji ustrojowej nie są niczym zaskakującym, tym bardziej, że spory i kontrowersje na ten temat wciąż trwają, co znajduje odzwierciedlenie w wielu publikacjach, do których zresztą nawiązują Autorzy zawartych w monografii rozdziałów (*vide* Bibliografia).

Kontrowersje na temat polskiej transformacji ustrojowej wyraźnie uwidaczniały się także w debacie na X Kongresie Ekonomistów Polskich. Nie tylko uatrakcyjniało to kongresowy dyskurs, lecz – co ważniejsze – ubogacało merytoryczną warstwę debaty, przede wszystkim uwydatniając złożoność, zawilgość diskutowanych kwestii. Zarazem można to traktować jako przestrożę przed pochopnymi, powierzchownymi ocenami, niemającymi dostatecznie silnego podłoża we wnikliwych analizach teoretycznych i empirycznych.

Dlatego też z tym większym przekonaniem rekomendujemy Czytelnikom lekturę tej monografii. Z pewnością bowiem może ona sprzyjać obiektywizacji ocen polskiej rzeczywistości społeczno-gospodarczej, a zarazem sprzyjać pogłębionym refleksjom dotyczącym kierunków rozwoju teorii ekonomicznej i jej roli w procesach kształtowania przyszłych przemian społeczno-gospodarczych, a tym samym roli ekonomistów w tych procesach.

